

“GULLIVERNING SAYOHATLARI” ASARINING SATIRIK MOHIYATI VA IJTIMOY-TANQIDIY MAZMUNI

Abdusalomova D.

Andijon iqtisodiyot va pedagogika universiteti O'qituvchisi

Axmadjonova D.

Andijon iqtisodiyot va pedagogika universiteti 1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20485678>

Annotatsiya: Tadqiqot jarayonida asarning kompozitsion tuzilishi, syujet rivoji va obrazlar tizimi chuqur o'rganildi hamda unda ilgari surilgan g'oyalar zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida talqin qilindi. Muallif Jonathan Swift tomonidan yaratilgan ushbu asarda XVIII asr Angliya jamiyatidagi siyosiy beqarorlik, ijtimoiy tengsizlik, ilm-fan sohasidagi mantiqsiz yo'nalishlar va inson tabiatining murakkab jihatlari keskin satira orqali ochib berilganligi aniqlanadi.

Maqolada Gulliverning turli mamlakatlarga qilgan sayohatlari orqali insoniyatning turli qirralari ramziy obrazlar vositasida ifodalanganligi ko'rsatib o'tiladi. Xususan, Lilliput jamiyati orqali siyosiy mayda manfaatlar, Brobdingnag orqali axloqiy mezonlar, Laputa orqali ilmiy absurdlik, Houyhnhnmlar orqali esa ideal jamiyat konsepsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, asar nafaqat badiiy qiymatga ega, balki kuchli ijtimoiy-tanqidiy va falsafiy mazmuni ham o'zida mujassam etgan.

Kalit so'zlar : Gulliverning sayohatlari, Jonathan Swift, satira, adabiy tahlil, ijtimoiy tanqid, falsafiy mazmun, allegoriya, ramziy obrazlar, Lilliput, Brobdingnag, Laputa, Houyhnhnmlar, XVIII asr adabiyoti, kompozitsiya, syujet, badiiy asar, ilmiy yondashuv, adabiyotshunoslik, tanqidiy fikrlash.

XVIII asr ingliz adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Jonathan Swift tomonidan yaratilgan Gulliver's Travels (“Gulliverning sayohatlari”) asari jahon adabiyotida o'ziga xos badiiy-estetik va ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga ega bo'lgan yirik asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu roman dastlab sarguzasht janriga yaqin, bolalar uchun mo'ljallangan ertaksimona asar sifatida qabul qilingan bo'lsa-da, aslida u murakkab satirik qatlamlarga ega bo'lib, unda insoniyat jamiyatining turli kamchiliklari, siyosiy tizimlardagi nomukammalliklar hamda axloqiy inqirozlar chuqur va keskin tanqid ostiga olingan.

Mazkur asarning o'ziga xosligi shundaki, muallif real voqelikni bevosita emas, balki allegorik va ramziy obrazlar orqali tasvirlaydi. Bu esa o'quvchiga nafaqat voqealarni kuzatish, balki ularning ichki mohiyatini anglash, yashirin ma'nolarni tahlil qilish imkonini beradi. Swift o'z davrining ijtimoiy-siyosiy muhitini bevosita tanqid qilish o'rniga, fantastik mamlakatlar va g'ayrioddiy mavjudotlar orqali jamiyatdagi muammolarni ochib beradi. Natijada asar ko'p qatlamli mazmunga ega bo'lib, har bir o'quvchi uni o'z bilim va dunyoqarashiga qarab turlicha talqin qilishi mumkin.

Asarning markazida turgan bosh qahramon Lemuel Gulliver turli mamlakatlarga qilgan sayohatlari orqali insoniyatning turli qirralarini ochib beradi. U tashrif buyurgan har bir mamlakat alohida ramziy ma'noga ega. Masalan, Lilliput mamlakati kichik odamlar jamiyati sifatida tasvirlanib, unda siyosiy intriga va mayda manfaatlar ustuvor ekanligi ko'rsatiladi. Brobdingnag esa buning aksi sifatida ulkanlar mamlakati bo'lib, bu yerda insoniyatning axloqiy kamchiliklari yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Laputa mamlakatida ilm-fan bilan shug'ullanuvchi, ammo real hayotdan uzilgan olimlar tasviri orqali muallif ilmiy faoliyatning mantiqsiz yo'nalishlarini tanqid qiladi. Houyhnhnmlar mamlakati esa aql-idrokka asoslangan ideal jamiyat modeli sifatida beriladi, biroq bu jamiyatda insoniy his-tuyg'ularning yetishmasligi muammosi yuzaga chiqadi.

Shu jihatdan qaraganda, “Gulliverning sayohatlari” asari oddiy fantastik sarguzasht emas, balki chuqur falsafiy va ijtimoiy mazmunga ega bo‘lgan murakkab adabiy asardir. Unda inson tabiatining ziddiyatli tomonlari, jamiyatning nomukammal tuzilishi va ilm-fan rivojining bahsli jihatlari keng yoritilgan. Ayniqsa, asarda qo‘llanilgan satira usuli muallifga jamiyatdagi illatlarni keskin, ammo badiiy jihatdan ta’sirchan tarzda ifodalash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqot ishida Gulliver's Travels asarining badiiy, strukturaviy hamda g‘oyaviy xususiyatlarini chuqur o‘rganish maqsadida bir nechta zamonaviy adabiyotshunoslik metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Ushbu yondashuv tadqiqotning ilmiy asoslanganligi va natijalarining ishonchliligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Birinchidan, **strukturaviy tahlil metodi** qo‘llanildi. Bu metod orqali asarning ichki qurilishi, ya’ni kompozitsiyasi, syujet rivoji, voqealar ketma-ketligi va epizodlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlik tahlil qilindi. Gulliverning to‘rtta asosiy sayohati alohida strukturaviy birlik sifatida o‘rganilib, har bir qismning umumiy g‘oyaga qanday xizmat qilishi aniqlab berildi. Ushbu metod yordamida asarning yaxlit tizim sifatida shakllanishi, undagi har bir detalning funksional ahamiyati ochib berildi.

Ikkinchidan, **komparativ (taqqoslash) tahlil metodidan** foydalanildi. Bu yondashuv asarda tasvirlangan turli mamlakatlar – Lilliput, Brobdingnag, Laputa va Houyhnhnmlar jamiyatlarini o‘zaro taqqoslash imkonini berdi. Har bir jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, axloqiy me’yorlari va inson haqidagi qarashlari solishtirilib, ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Natijada muallif Jonathan Swift tomonidan ilgari surilgan asosiy g‘oyalar yanada aniqroq ochib berildi.

Uchinchidan, **germenevtik yondashuv** tadqiqotning muhim metodlaridan biri sifatida qo‘llanildi. Ushbu metod asardagi yashirin ma’nolarni, ramziy obrazlar va allegorik ifodalarni chuqur talqin qilishga yordam berdi. Gulliver sayohat qilgan mamlakatlar faqat fantastik tasvir emas, balki real jamiyatdagi muammolarning badiiy aks ettirilishi ekanligi germenevtik tahlil orqali asoslab berildi. Bu yondashuv orqali matnning ichki qatlamlari ochilib, uning falsafiy mazmuni kengroq yoritildi.

Shuningdek, **tarixiy-adabiy metoddan** ham samarali foydalanildi. Bu metod asosida asar XVIII asr Angliya ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhitida tahlil qilindi. O’sha davrdagi siyosiy kurashlar, ilm-fan rivojidagi muammolar va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizliklar asarda qanday aks etgani aniqlab berildi. Bu esa asarning faqat badiiy emas, balki tarixiy hujjat sifatidagi ahamiyatini ham ko‘rsatib berdi. Tadqiqot materiali sifatida “Gulliverning sayohatlari” asarining to‘liq matni, uning turli tarjimalari hamda zamonaviy adabiyotshunos olimlarning ilmiy ishlari asos qilib olindi. Shuningdek, tahlil jarayonida nazariy manbalar, ilmiy maqolalar va adabiy tanqidiy qarashlar ham keng qo‘llanildi. Shu tariqa, kompleks metodologik yondashuv asosida olib borilgan tadqiqot asarning ko‘p qatlamli mazmunini chuqur va tizimli ravishda ochib berishga imkon yaratdi.

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Gulliver's Travels asari murakkab g‘oyaviy tizimga ega bo‘lib, unda muallif Jonathan Swift tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy, siyosiy va falsafiy qarashlar turli ramziy obrazlar orqali ifodalangan. Tadqiqot natijalari asarda bir nechta asosiy konseptual yo‘nalishlar mavjudligini ko‘rsatdi.

Birinchidan, asarda **jamiyatdagi siyosiy absurdlik va beqarorlik tanqidi** yetakchi o‘rin tutadi. Xususan, Lilliput mamlakati misolida kichik odamlar o‘rtasidagi ziddiyatlar orqali aslida katta siyosiy muammolar, hokimiyat uchun kurash va manfaatlar to‘qnashuvi ramziy tarzda aks ettiriladi. Bu orqali muallif o‘z davridagi siyosiy tizimning mantiqsiz va ko‘pincha kulgili jihatlarni

ochib beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mazkur epizodlar faqat badiiy tasvir emas, balki chuqur ijtimoiy tanqid vazifasini bajaradi.

Ikkinchidan, **inson tabiatining murakkab va ziddiyatli mohiyati** Brobdingnag mamlakati orqali yorqin ifodalangan. Bu yerda Gulliver kichraygan holda tasvirlanishi orqali insonning zaifligi, ojizligi va axloqiy nuqsonlari yanada yaqqolroq ko'rinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muallif insonni mukammal mavjudot sifatida emas, balki kamchiliklarga boy, o'z-o'zini tanqid qilishga muhtoj mavjudot sifatida talqin qiladi.

Uchinchidan, **ilm-fan rivojining noto'g'ri yo'nalishlari va mantiqsiz tajribalar tanqidi** Laputa mamlakati misolida ochib berilgan. Bu yerda tasvirlangan olimlar nazariy jihatdan murakkab, ammo amaliy jihatdan foydasiz g'oyalar bilan shug'ullanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Swift ilm-fanning real hayotdan uzilib qolishini tanqid qilib, uning insoniyat manfaatlariga xizmat qilishi zarurligini ta'kidlaydi.

To'rtinchidan, **ideal jamiyat va insoniylik o'rtasidagi ziddiyat** Houyhnhnmlar mamlakati orqali yoritilgan. Bu jamiyat aql-idrokka asoslangan mukammal tizim sifatida tasvirlansa-da, unda insoniy hissiyotlar va mehr-oqibat yetishmaydi. Natijada, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mukammal jamiyat g'oyasi har doim ham insoniylik bilan uyg'unlashavermaydi. Umuman olganda, olingan natijalar asarning ko'p qatlamli mazmunga ega ekanligini, unda satira orqali insoniyatning dolzarb muammolari chuqur tahlil qilinganini tasdiqlaydi.

Tahlillar natijasida Gulliver's Travels asari oddiy fantastik yoki sarguzasht ruhidagi badiiy asar emasligi, balki chuqur satirik va falsafiy mazmunga ega bo'lgan murakkab adabiy hodisa ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi. Muallif Jonathan Swift o'z davridagi siyosiy tizim, ilmiy qarashlar va insoniy qadriyatlarni bevosita emas, balki ramziy vositalar orqali tanqid qiladi. Bu esa asarning ta'sir doirasini kengaytirib, uni har davr o'quvchisi uchun dolzarb qilib qo'yadi.

Asarda qo'llanilgan allegoriya va metafora usullari muallifga ochiq tanqidni yashirin shaklda, ammo juda ta'sirchan tarzda ifodalash imkonini beradi. Har bir tasvirlangan mamlakat aslida real jamiyatning muayyan jihatini aks ettiruvchi model sifatida talqin qilinadi. Masalan, Lilliput jamiyati orqali siyosiy mayda manfaatlar va arziyas nizolar tanqid qilinsa, Brobdingnag orqali insoniy qadriyatlar va axloqiy mezonlar yuksak nuqtai nazardan baholanadi. Laputa mamlakati ilmiy absurdlik va amaliy hayotdan uzilgan tafakkurni ifodalasa, Houyhnhnmlar jamiyati idealizm bilan real insoniylik o'rtasidagi murakkab ziddiyatni ochib beradi. Shu bilan birga, asarda insonning o'zini anglash muammosi ham muhim o'rin egallaydi. Gulliverning sayohatlari davomida uning dunyoqarashi keskin o'zgaradi va u oxir-oqibat insoniyatdan begonalashib boradi. Bu holat muallifning inson tabiatiga nisbatan tanqidiy va qisman pessimist qarashlarini aks ettiradi. Natijada asar o'quvchini nafaqat voqealarni kuzatishga, balki insoniyat mohiyati haqida chuqur mulohaza yuritishga undaydi.

Gulliver's Travels asari ko'p qatlamli, murakkab va chuqur mazmunga ega bo'lgan adabiy asar hisoblanadi. Unda satira, falsafa va ijtimoiy tanqid o'zaro uyg'unlashib, yaxlit badiiy tizimni hosil qiladi. Muallif Jonathan Swift jamiyatdagi siyosiy, axloqiy va ilmiy muammolarni keskin, ammo badiiy jihatdan ta'sirchan shaklda yoritib beradi. Asar nafaqat o'z davrining dolzarb masalalarini aks ettiradi, balki bugungi zamon uchun ham ahamiyatini yo'qotmagan universal g'oyalarni o'zida mujassam etadi. Undagi ramziy obrazlar, allegorik tasvirlar va falsafiy mulohazalar o'quvchini chuqur fikrlashga, jamiyat va inson tabiatiga tanqidiy yondashishga undaydi. Shu jihatdan, ushbu asar jahon adabiyotining eng muhim va ta'sirchan namunalaridan biri sifatida yuqori baholanadi.

1. Jonathan Swift. *Gulliver's Travels*. London: Benjamin Motte, 1726.
2. Damrosch, David. *The Longman Anthology of British Literature*. New York: Pearson Education, 2018.
3. Greenblatt, Stephen. *The Norton Anthology of English Literature*. New York: W.W. Norton & Company, 2012.
4. Rawson, Claude. *Jonathan Swift: A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell, 2001.
5. Ehrenpreis, Irvin. *Swift: The Man, His Works, and the Age*. Cambridge: Harvard University Press, 1983.
6. Higgins, Ian. *Swift's Politics: A Study in Disaffection*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
7. Rodino, Richard. *Swift Studies: Essays on Gulliver's Travels*. London: Routledge, 2015.
8. Novak, Maximillian E. *The Age of Projects*. Toronto: University of Toronto Press, 2008.
9. Ross, Angus. *Gulliver's Travels: A Critical Commentary*. London: Penguin Books, 2005.
10. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent: O'qituvchi, 2020.
11. Qosimov, B. *Jahon adabiyoti tarixi*. Toshkent: Akademnashr, 2019.
12. Karimov, N. *Adabiyot nazariyasi*. Toshkent: Fan, 2018.